

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА
Северин Н.В., Северин В.Д.
Національний технічний університет «ХПІ», Харків
Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Харків

Історію козацтва, головні напрямки дипломатії та зовнішньої політики гетьманських урядів, міжнародно-політичний статус Української козацької держави другої половини XVII – початку XVIII ст. досліджувала значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених. Теорії походження козацтва розробляли В. Антонович, М. Максимович, М. Дашкевич, І. Каманін, П. Куліш, М. Костомаров, М. Погодін, С. Соловійов, І. Болтін, Ф. Дворнік, М. Рябчук та ін.

Ґрунтовний аналіз теми козацтва здійснив український історик, етнограф, фольклорист, археолог, письменник, академік АН УРСР Д.І. Яворницький у 3-томній праці «Історія запорозьких козаків». Він надав глибоку характеристику Запорізького краю, політичного, військового укладу життя, побуту, звичаїв і культури, описав територію та кордони, природні умови Запорізької Січі [4]. Концепція Д.І. Яворницького стосовно виникнення та розвитку феномену запорізького козацтва, його ролі в історичній долі українського народу полягає у виділенні причин, що обумовили виникнення козацтва. Він

акцентує увагу на соціальних та економічних чинниках: процес обезземелення селян, що посилювався з року в рік, необхідність захищати свої класові інтереси з боку пануючих верств. Крім цього, – зовнішня загроза нападів кочовиків-татар, близькість вільних степів, етнографічні особливості, яким притаманна була така форма суспільного життя, як козацька община. Вчений наголошує, що Запорізька Січ відіграла визначну роль не лише в історії українського, але й інших європейських народів.

Український історик, академік М.С. Грушевський у 10-томній праці «Історія України-Руси» досліджує історію козацтва та його роль у формуванні нової української ідентичності. Він описує козацтво як питоме українське явище, підкреслюючи, що історія наддніпрянського козацтва – це частина історії українського народу. Вчений пояснює виникнення козацтва як третьої сили між Польсько-Литовською унією, з одного боку, та ординською державою – з іншого [3]. На його думку, поява козацтва є реакцією на набіги ординців наприкінці XV ст. на українські (в складі Речі Посполитої) прикордонні й навіть внутрішні землі, тому він бачить у козацтві позитивний імпульс. Вчений вважає, що козаки повинні були захищати інтереси польської та української шляхти. Інші історики дотримуються такої ж думки, обстоюючи факт необхідності захисту козацтвом своїх земель та народу від степових кочовиків – кримських татар, турків та від посягань поляків, у чому була зацікавлена і Росія, оскільки завдяки козацтву зовнішні вороги не доходили до її кордонів.

На думку американського історика Френсіса Дворніка, походження козацтва досі не з'ясоване, і стосовно його виникнення висувалося багато теорій (Г. Штекль, Д. Яворський, Д. Дорошенко, В. Голобуцький, Д. Бантиш-Каменський та ін.). Сама назва «козак», вважає він, запозичена з турецько-татарської мови. Турки називали цим словом вільну людину чи незалежного вояка, татари – мандрівного вояка або людей, що вели кочове життя в степах, займаючись грабунком та спустошенням [1, с. 413]. Ф. Дворнік вважає, що найбільшої могутності козацтво досягло протягом перших десятиліть XVII ст., у цей час сталися важливі зміни у цілях козацького руху. Якщо він спочатку мав виключно соціальний характер і козаків не цікавила релігія, то з цього часу вони стають захисниками православної віри, а в 1616 р. вільне запорізьке козацтво разом з гетьманом П.К. Сагайдачним було прийняте до православного братства, створеного в Києві для захисту православ'я.

Сучасний харківський дослідник С. Жеребкін розкриває своє бачення козацтва та теорії його походження. Він зазначає, що у другій половині XIV ст. на степові території південного сходу почав зростати потік біженців із сусідніх слов'янських держав, які створювали невеликі поселення (хутори) спочатку в основному на правому березі Дніпра. Із цих біженців пізніше виникли знамениті українські козаки, що «прославилися своїм стремлінням до незалежності, войовничістю та суспільним устроєм,

який поєднував елементи анархії і строгої військової дисципліни» [2, с. 228]. С. Жеребкін вважає, що для надання українському козацтву офіційного статусу важливе значення мала спроба польських королів, починаючи від Стефана Баторія, організувати козаків як військову силу для захисту південних польських кордонів від татарських та турецьких нападів. Частина козаків була занесена до особливого списку (реєстру) і отримувала платню по суті за те, що проживала на небезпечній території. Польський, а потім російський уряди хотіли бачити в козаках надійних захисників з християнською свідомістю. На думку дослідника, тільки церква відігравала суттєву роль у соціальній організації козаків.

Сьогодні в Україні зрозумілий інтерес до феномена козацтва, оскільки воно відіграло значну роль не тільки у формуванні пізньосередньовічної української держави, а й у становленні матеріальної і духовної культури самого українського етносу. Воно виступало як національні збройні сили, було головним фундатором української держави. Досліджуючи його, ми збагачуємо наші історичні знання. Народ, який має складну, але гідну історію, пам'ятає і цінує своє минуле, заслуговує на гідне майбутнє.

Література

1. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ./ Ф. Дворнік. – Київ: Дух і літера, 2000. – 528 с.
2. Жеребкін С. Гендерные «политики идентификации» в эпоху козачества / С. Жеребкин // Гендерные исследования, 1998, № 1. – С. 228–252.
3. Рябчук М. Від Малоросії до України: принципи запізненого націєтворення/ М. Рябчук. – Київ: Критика, 2000. – 303 с.
4. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х томах. Т. 2 / Д. І. Яворницький. – Київ: Наукова думка, 1990. – 558 с.